

HOMÉROSZ NYOMÁBAN

930.2

Trója és Mükéné antik maradványainak felfedezőjét, a modern értelemben vett régészeti tudomány megalapítóját – akit születésének másfél százados évfordulóján kegyelettel és tisztelettel ünnepel az antikvitás minden tisztelője – születése és családi körülményei nem éppen tudományos pályára predesztináltak. Az észak-németországi Neubukow iszákos lelkipásztorának fia korán kényszerült elhagyni iskoláit. Húszéves korában még egy amszterdami szatócs kifutója, néhány év múlva – kivételes nyelvtudása révén – már egy nagy cég többnyelvű levelezője; harmincéves korára az akkori Pétervárbán már gazdag, legendásan találékony, gátlástalan és szerencsés nagykereskedő. A krími háborúban gyanús üzelmek eredményeképpen milliókat keres: a háború után meginduló kapitalizálódás gazdasági konjunktúrájának is egyik legjobb szímatú használóje. A tudománytörténet nem ismer életpályát, amely ennél kevésbé készítene elő egy majdani tudós karriert: hiszen miképpen vezethetne ösvény a pénz kíméletlen hajszája felől a tudomány önzetlen és lemondást igénylő szolgálata felé?

Ámde a dúsgazdag vállalkozó, akinek lázas üzleti tevékenysége idején is hobbiya volt a lelkesedett Homéroszért és az élő és holt nyelvek páratlan gyorsaságú elsajátítása, „az emberélet útjának felén” is túl, több mint negyven éves korában, szinte önmaga számára is váratlanul, feladta egész addigi életformáját. Jobban mondva: felismerte, hogy minden addigi anyagi sikere

sajátos módon előkészületül szolgált egy új, magasabb rendű és csak most kezdődő életpálya számára. Az összeharcsolt milliók korlátlan lehetőséget is nyújtottak egy – állástól, hivatali pályától és annak kötelemeitől, de a tudóstársak elismerésétől is teljesen független – csupán a saját sugallatát követő kutatópálya megkezdése és kibontakozása számára. A tegnapi nagykereskedő 1866-ban beiratkozik a párizsi egyetemre, a fiatalokkal együtt hallgatja az előadásokat, hogy 1869-ben (már a németországi rostocki egyetemen) megszerzett doktorátusa és ezzel járó tudományos presztízse birtokában megvalósítsa egyre határozottabban kibontakozó tudományos álmát: a homéroszi eposzok történeti hitelességének bizonyítását ásatások útján.

Különös – de a tudomány történetében nem példa nélkül álló ellentmondás ez: egy nagy kutatót olyan cél indít el páratlan lendületű és eredményességű tevékenységre, amely később végeredményben téveszmének, hamis elképzelésnek bizonyul. Columbus Indiát kereste és Amerikát fedezte fel. Kőrösi Csoma a magyar őshazát kutatta és a tibeti nyelv és irodalom első tudományos feltárójává lett – ugyanígy jutott el Schliemann a homéroszi eposzok régészeti bizonyítékait, Priamosz trójai király kincsét és palotáját, Agamemnón sírját és kincseskamráját keresve, a Priamosz koránál egy évezreddel korábbi Trója maradványainak és egy, Agamemnón korát évszázadokkal megelőző mükénéi dinasztia régészeti emlékeinek felfedezéséig.

Heinrich Schliemann

Amikor Schliemann az 1860-as évek végén – saját költségén, saját szervezésében és egyéni elgondolásai szerint – megkezdte a Homérosz eposzaiban megénekelte földrajzi térségek régészeti emlékeinek felkutatását és azonosítását, roppant egyszerű és egyértelműségében valósággal monumentális meggyőződésből indult ki: ezeknek az eposzoknak (úgy vélte) minden konkrét – azaz: emberi környezetben játszódó és történeti környezetbe helyezett – elbeszélése, földrajzi leírása és adata szó szerint igaz. Akármilyen mesés alak Polüphemosz, a félszemű óriás – az Odüsszeia kilencedik énekében leírt barlangjának a valóságban is meg kellett lennie, és nyilván ma is megvan valahol Szicília keleti partjai mentén – csak meg kell találni! Ugyanígy, szó szerint hitelesek a Trója helyrajzáról, a dombon épült város hatalmas falairól, bástyáiról és kapuiról, a környező síkság patakjairól

és forrásveiről adott homéroszi leírások; és ez vonatkozik az „aranyban dús” Mükéné, a „szépen épített” Tirüsz, s a tenger habjaitól vert Ithaké – Odüsszeusz házája – homéroszi helyrajzára is. Ez a – saját kora tudományosságának messzemenő szkepticizmusával éles ellentétben álló – szinte megszállott hit Homérosz történeti hitelességében és konkrét leírásainak azonosítható voltában – ugyanúgy bizonyítja az elmélet kidolgozójának szellemi önállóságát, tudományos tekintélyek megszentelte ítéletekkel és előítéletekkel szakítani képes bátorságát, mint amennyire (éppen a maga kezdeti leegyszerűsítő szemléletével, itt-ott naivitásával is) mégis csak a kései jövevény dilettantizmusáról árulkodik. De ez a „dilettáns” – minden korlátozottságával és rögeszméjével együtt is: lángész volt: – a megszállottságig következetes kutató munka, az apró nyomokból is következtetni képes tudományos gondolkodás, az önmaga kezdeti tévedéseivel szakítani is hajlandó tudós önkritika génusza.

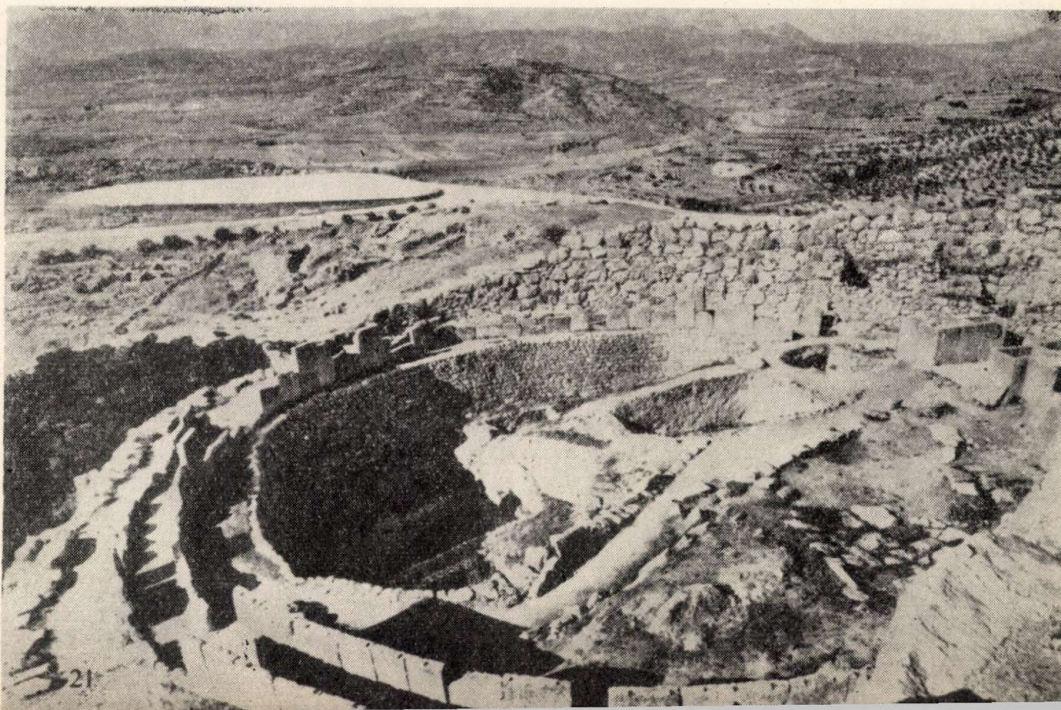
Első kísérlete egy „homéroszi” táj régészeti feltárására: az Ithaké (a mai Leukas) szigetén folytatott ásatása (1868) még nem hozott „szenzációs” felfedezéseket: Odüsszeusz palotáját nem sikerült megtalálnia. Ámde sajátos módszere számos, ma is érvényes részleteredményre vezetett. A „szenzáció” csak második nagy ásatási kampányában, Trója feltárásakor született meg. Hosszas előkészületek és előzetes tanulmányok után – melyek során, ismét csak a homéroszi eposzok adatainak „komolyan vétele” alapján az egykori Ilion várának helyét sikerült meghatározni az akkori Hisszarlik dombon – 1870-ben indította meg több éves ásatásait az általa meghatározott térségben. A feltevés helyességét a kezdeti eredmények hamarosan igazolták: a domb felszíne alatt nem is egy, hanem több, egymásra épülő település maradványai kerültek elő. Schliemannt csak a „legrégebb”, a Homérosztól megénekelte Trója (azaz: Ilion) felfedezése izgatta. A későbbi – római, hellénisztikus és görög – települések rommaradványait kiméletlenül szétverve (és ezzel jövőtehetetlen károkat is okozva) haladt előre az egyre régibb rétegek felé. Végül, 1873-ban egy egykori palotakomplexum és hozzá vezető utak, díszkapuk maradványai kerültek elő: a félreérthetetlen égési nyo-

Schliemann felesége a „Priamosz kincsből” származó ékszerekkel

mok, a kezdetleges szerszámradványok mind arra vallanak, hogy ezt a palotát és a hozzá tartozó várost ostromolták meg és hamvasztották el Homérosz akhájai. A „döntő” bizonyíték – és egyben az igazi, a mindig is remélt „szenzáció” 1873. június 14-én, a tervezett ásatási kampány utolsó napjaiban született meg: Schliemann és felesége – aki minden ásatáskor vele volt – egy faldarab tövében elrejtett ládában addig páratlan aranykincse bukkantak: arany diadémok, nyakláncok, pompásan kidolgozott ékszerek garmadája, arany és ezüst vázák, kelyhek, díszfegyverek kápráztató tömege szikrázott előttük. Nem kétséges – következtetett Schliemann – ez nem lehet más, mint Priamosz királynak a hódító akhajok elől elrejtett kincse – egyben a döntő bizonyíték Homérosz elbeszéléseinek történeti hitele mellett. A kincset – amelyet az ásatásokra kapott szultáni engedély előírásai szerint az ásató megfellezni lett volna köteles a kincstárral – felesége ruhadarabjai közé rejtve csempészte ki az ásatás színhelyéről: a tudósból egy pillanatra előbújt az egykori zseniális fegyvercsempész. A hatalmas értékű – és Schliemann kivá-

A mükénei citadella hatalmas kővekből rakott küklopsz-falai

Mükénéi stílusú ékszerek. A tülbevaló a Schliemann által feltárt III. aknasírból került napvilágra

A nevezetes Agamemnón-maszk

lóan gyakorlatias érzékű sajtópropagandája által méreteiben még fel is duzzasztott – kincs előkerülése egyszeribe felkeltette a legszélesebb körök érdeklődését: első ízben történt meg az (és azóta is mily ritkán!), hogy egy régészeti kutatás eredményei a világlapok címlapjaira kerültek; az archeológia néhány tudós tiszteletre méltó egyéni érdeklődéséből a „közügy” szintjére emelkedett. Schliemann-nak – objektíven is bámulatos eredményei mellett – azt a képességét is tudománytörténeti érdemének kell tekintenünk, hogy nemcsak izgalmas lelete-

ket „talált” – hanem azokat „tálalni” is tudta: a világlapoknak küldött gyakori távirati jelentéseivel, a leletanyag gyors és népszerű formában való közzétételével, közéleti személyek meghívásával önmagának – de főként tudományos eredményeinek – publicitást is szervezett. A régészetet Schliemann tette „közérdekű” tudománnyá. Az egy csapásra világhirre emelkedett kutató pihenés nélkül kezdett hozzá másik nagy vállalkozásához: az akhájok által felülült város felfedezése után legnagyobb királyuk, Agamemnón királyi székhelyének,

Mükénének feltárásához. Homérosz adatain kívül segítségére voltak egy római császárkori görög útleírás szerzőjének, Pauszaniásznak részletes leírásai – az i. sz. II. században az egykori romok állagát és a hozzájuk fűződő hagyományokat még eléggé jól imerték. Ismét csak „komolyan kellett venni” az antik szerzők helyrajzi adatait. S az eredmény most is felülmúlta a várakozásokat: az 1876. évi ásatási kampány során a földfelszínen még látható oroszlánkapu alatt elhaladó út nyomvonalát felfedezve és követve, eljutott a királyi palota előterében elhelyezkedő és kettős körfaltól körülvevett sírkökhöz, melynek sziklába vájt aknasírjaiban Mükéné egykori uralkodócsaládjának – Schliemann meggyőződése szerint: Agamemnónnak és családtagjainak – tetemei nyugodtak. A tudományos szempontból páratlan jelentőségű eredményt a dinasztia tagjaival együtt eltemetett csodás kincsek tették „közérdekű” eseménnyé: a holttesteket tetőtől talpig arany pikkelyek és lemezek borították, egynemelyikük arcát arany álarc fedte (az európai portréművészet legrégibb alkotásai!), mellettük diadémok, disz-fegyverek, ékszerek sokasága. Homérosz mitikus hősei támadtak fel – testi mivoltukban, „aranyban dús” gazdagságuk egész csodálatos pompájában!

És Schliemann – minden idők legsikeresebb és legszerencsésebb kezű régésze – az újabb sikerek után is tovább tudott lépni: nemcsak munkában, hanem tudományos elmélyülésben is. Következő nagyobb vállalkozásához, a boiótiai Orkhomenosz romjainak feltárásához (1880) már tudományos segítő-társat vesz maga mellé, egy fiatal, de szakképzett régész: W. Dörpfeld személyében. A lángeszű dilettáns és a köznapian józan „szakember” együttműködése különösen akkor bizonyult termékenynek, amikor együtt kezdték meg Trója újabb régészeti feltárását (1882). A néhány évvel azelőtti lázas és szent türelmetlenségű munka helyett most átgondolt – lassúbb, de higgadtabb – feltárások indultak meg. Az egymásra épült rétegeket most már gondosan megkülönböztették egymástól – és megszületett a mükénéi ásatások eredményeit is figyelembe vevő új felismerés: hogy a korábban „homéroszi”-nak vélt Trója valójában egy, az i. e. III. évezred második felében fennállott városnak volt a maradványa, amely ezek szerint kerek évezreddel korábbi, mint

Mükéné virágkora. Dörpfeldnek – már Schliemann halála után, 1894-ben közzétett eredményei szerint – a Schliemann által „priamoszi”-nak vélt város, Trója fennállásának második szakasza, az ún. „Trója II.”, míg az akhajok által elpusztított város maradványait valahol a VI., vagy az újabban két részre osztott VII. réteg (VII. A., illetve VII. B.) egyikében kell keresni.

Ugyanígy módosították az újabb kutatások a mükénéi leletek kronológiáját is: nem Agamemnónnak Trójából rabolt, hanem nála két-háromszáz évvel korábbi királyoknak, máig is tisztázatlan eredetű kincseit csodálhatjuk az athéni Nemzeti Múzeum termeiben.

Schliemann eredményeinek, leleteinek korszakos jelentőségét ezek a helyreigazítások, részben maga által is felismert újabb igazságok nem homályosították el. Eredményeit külsőleg diszdoktori címek, akadémiaiak tiszteletbeli tagságai, kitüntetések és a világ-hír megannyi velejárója koronázta. Leletei ma is ékességei az őket őrző múzeumoknak. Ösztönösen kialakított és élete során, hanyatló éveiben is egyre tovább fejlesztett kutató módszere: az irodalmi és régészeti adatok szüntelen egymásra vonatkoztatása ma is kiindulópontja a régészet „komplex” módszereinek. Eredményein sokat módosított a későbbi kutatás: de Homéroszt ő tette – véglegesen és visszavonhatatlanul – bájos mesék költőijéből történeti értékű forrássá; Tróját és Mükénét, az egykori bronzkori ilioni királyok és a zsákmanóhódító mükénéi uralkodók kincseit az emberiség kincseivé – egy letűnt világot mai korunk műveltségének szerves részévé.

Rá emlékezve a régészet hőskorának egyéni vállalkozásaira és személyekhez kötött eredményeire is gondolunk. Egyénisége a maga ellentmondásosságában megismételhetetlen; kutatási módszerei a tudományszervezés mai színvonalán végleg elavultak: de hatása és emléke addig él, amíg meglesz bennünk a múlt értékei iránti érzék és megbecsülés.

HAHN ISTVÁN

A krétai és mükénéi kultúrára jellemző edénytípusok. A harmadik edény Schliemann mükénéi leletéből származik

